

EDAT MITJANA

ALBA RODRÍGUEZ LÁZARO

Llicenciada en història medieval

RESUM

Es fa una anàlisi dels factors que han impulsat la recerca a nivell local i la tasca de difusió portada a terme a partir del GEL en un primer moment i després, des de 2003, amb la creació del Museu. És evident que aquesta època sempre ha estat condicionada per la presència del monestir i la facilitat del seu estudi per la publicació del seu cartulari. Tanmateix, també s'ha avançat en el coneixement de la vila que es forma a l'entorn de la parròquia de Sant Pere d'Octavià, tant des d'un punt de vista documental com arqueològic. Aporta la nova bibliografia existent.

RESUMEN

Se hace un análisis de los factores que han impulsado la investigación a nivel local y la tarea de difusión llevada a cabo a partir del GEL en un primer momento y, desde 2003, con la creación del Museo. Es evidente que esta época siempre ha estado condicionada por la presencia del monasterio y la facilidad de su estudio por la publicación de su cartulario. Sin embargo, también se ha avanzado en el conocimiento de la villa formada en torno a la parroquia de Sant Pere d'Octavià, tanto desde un punto de vista documental como arqueológico. Aporta la nueva bibliografía existente.

SUMMARY

An analysis is made of the factors that have driven research at the local level and the dissemination task carried out from the GEL at first, and since 2003, with the creation of the Museum. It is evident that this time has always been conditioned by the presence of the monastery and the ease of its study by the publication of its cartulary. However, there has also been progress in the knowledge of the village formed around the parish of Sant Pere d'Octavià, both from a documentary and archaeological point of view. The new existing bibliography is provided.

Han passat 25 anys des que vàrem començar la revista *Gausac* i el seu primer número, on el col·lectiu al darrere de la revista realitzava una aproximació als estudis sobre Sant Cugat, en aquell 1992. Amb relació al període medieval (FOJ, 1992; RODRÍGUEZ, 1992) es posaven sobre la taula els escrits de referència per al coneixement d'aquest moment i s'apunten els trets essencials: protagonisme absolut per al monestir i gran desconeixement pel que fa al territori i la població de l'actual municipi de Sant Cugat, focus posat en el monestir com a monument i en el seu vessant institucional i econòmic, amb molta història social encara per descobrir. S'anotava també la necessitat de recerca arqueològica, molt anecdòtica en aquell moment, i d'instruments de descripció dels importants fons documentals del monestir.

Com no podia ser d'una altra manera, el coneixement local sobre el període medieval ha fet un bon pas endavant després de 25 anys, obrint línies de treball i posant llum sobre un extens ventall de temes que avui ofereixen un ampli retrat del Sant Cugat medieval. Diversos factors han contribuït a generar aquest nou coneixement o el condicionen:

- A nivell local, la dinàmica del propi Grup d'Estudis Locals (GEL), que ha centralitzat l'interès i les inquietuds dels historiadors per conèixer la realitat històrica de l'entorn més immediat i ha canalitzat els seus treballs a la revista *Gausac*. També ha realitzat l'esforç de derivar-hi els treballs de persones externes al grup que han desenvolupat recerca per motius acadèmics o professionals. *Gausac* recopila així un cert corpus de treballs en diferents formats corresponents a les seccions on tenen sortida: estudis temàtics sobre aspectes com l'evolució arqueològica del monestir i la configuració del seu sòl patrimonial, la iconografia dels capitells, l'evolució del territori, la vila, el mercat i altres escrits més breus, a mode de petites càpsules centrades en elements del patrimoni o documents. El GEL també ha col·laborat amb el *Diari de Sant Cugat* publicant-hi articles breus sobre moments de la història local en general força inèdits.
- També dins l'àmbit local, cal ressenyar un parell de cites. El 1998 va tenir lloc la XLII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, celebrada a l'Arxiu Nacional de Catalunya i amb treballs centrats quasi exclusivament en el monestir i la història local, molts dels quals relatius al món medieval (SANS TRAVÉ i ROCA RODRÍGUEZ, 2000). Aquesta trobada va tenir la capacitat d'aglutinar els historiadors locals i també d'altres àmbits atrets per la temàtica del monestir.

El 2002 es va celebrar *Gaudeamus. L'any del mil·lenari* amb relació als mil anys transcorreguts des de l'expedició de la butlla de Silvestre II al monestir de Sant Cugat el 1002, motivant una publicació i l'edició del *Diari del Mil·lenari*, un recull de notícies breus en format molt divulgatiu.

- Dins l'àmbit de Valldoreix, el Grup d'Estudis Valldaurex ha desenvolupat també recerca i difusió. Ha produït alguns treballs que cronològicament se situen en època medieval, centrats especialment en el castell i la família Canals, en fons documentals i en estudis genealògics locals que s'han canalitzat principalment a través de la revista *Valldaurex* o la revista *Paratge*, publicació de la Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària amb qui s'evidencia una estreta relació.
- Fora de l'àmbit estrictament local, cal comptar amb la recerca impulsada des dels centres d'investigació en l'àmbit acadèmic i que solen tenir com a objecte de treball l'extens fons documental del monestir en tant que material de primera categoria per analitzar la societat medieval. Aquests treballs s'emmarquen en un discurs més ampli dins el medievalisme català. Citem, com a exemple, els treballs de J. M. Salrach (2000) sobre conflictes judicials, el de P. Benito (2003) sobre senyoria de la terra i tinença pagesa o el de Víctor Farías sobre viles i masos medievals (2009).
- La posada en valor del monestir com a element patrimonial de primer ordre. A la dècada del 1990 la Generalitat dona continuïtat a la tasca de restauració del monument. Les intervencions arqueològiques al claustre, dirigides principalment per Pere Lluís Artigues, suposen un salt en el coneixement sobre els orígens i els primers temps monàstics i resituen algunes idees mal ubicades en la tradició historiogràfica local: es posa en dubte que aquest sigui el lloc del martiri i enterrament del màrtir Cugat i es dissocia el concepte de *Castrum Octavianum* de la fortificació romana per identificar-lo amb el vessant jurisdiccional del monestir feudal (ARTIGUES *et alii*, 1997). Les intervencions arqueològiques dels anys 2001 i 2002 motivades pel Pla Director al monestir i dirigides per Ainhoa Pancorbo (2007) van aportar nous elements per interpretar el conjunt, alguns tan vistosos com l'accés fortificat al recinte monàstic d'època baix medieval.

- A partir del 2003, la creació del Museu de Sant Cugat, amb seu principal al monestir, remou la història de l'abadia i de la població per tal de donar discurs i continguts a l'exposició permanent i el projecte cultural, revisant i generant coneixement. Una part petita dels nous continguts té reflex en els mòduls de l'exposició permanent (per exemple, l'interactiu «Vola al Sant Cugat medieval»), però gran part del coneixement generat no ha transcendit encara a nivell formal i resta en forma d'estudis inèdits i reculls de dades pendents d'elaboració i publicació.
- El coneixement arqueològic generat pel creixement urbanístic i l'activitat constructora a la ciutat, fruit dels moments d'expansió econòmica. L'aplicació sistemàtica de control arqueològic a les obres de nova edificació ha aportat dades sobre el poblament local fins ara inèdites. També l'interès per posar en valor altres elements emblemàtics del patrimoni local (com, per exemple, el castell de Canals o l'església de Sant Adjutori) ha implicat recerca arqueològica al seu entorn. Aquest coneixement, transferit de moment en forma d'informes o memòries arqueològiques i puntualment via publicacions, encara s'ha d'elaborar i processar per integrar-lo en el relat històric local.
- Els fons documentals existents s'han anat revelant ingents, i tot i que ara són més accessibles que mai, continuen sent majoritàriament inexplorats. Darrerament s'han compilat els fons arxivístics coneguts per tal de disposar d'una eina per als investigadors que dona compte de l'extens panorama existent (CASAS *et alii*, 2016). L'Arxiu de la Corona d'Aragó està al capdavant d'aquest panorama com a receptor principal de l'antic arxiu monàstic. Aquest arxiu ha iniciat un procés de digitalització i publicació en línia dels fons que facilita la tasca dels investigadors. Però continua existint un paquet important de fons per descriure i posar a l'abast dels historiadors. Com a dada rellevant, cal indicar que la majoria d'investigadors treballen a partir del cartulari, que compta amb 1.120 documents dels segles X-XIII, per la seva accessibilitat en estar transcrit, indexat, regestat i publicat. Però entre l'ACA i altres arxius com el de Montserrat sumen encara centenars de documents del mateix període pendents de descripció útil per als investigadors, i han estat consultats només que puntualment. A banda dels volums, manuals notariais, etc., i els lligalls amb in comptades escriptures soltes al seu interior.

Tots aquests treballs i aproximacions per separat aporten pinzellades de més o menys gruix i rellevància al retrat de la història local en època medieval, però calia una síntesi que permetés visualitzar-lo. A hores d'ara aquesta síntesi és sens dubte la realitzada per Marina Miquel (2006) en la seva contribució al llibre *Història de Sant Cugat*, en el seu capítol «A l'ombra del monestir. Sant Cugat en època medieval», el qual és una síntesi excel·lent i l'escrit de referència. Hi articula de manera equilibrada i ben travada les peces de coneixement diverses en temàtica i interès en un relat que situa la importància del monestir i el més rellevant del fet local en el context de les grans línies que defineixen el món medieval català.

A continuació repassarem els punts i les línies de treball desenvolupades aquests anys. En l'anàlisi cal destriar dos blocs: el monestir de Sant Cugat per una banda i el territori i el poblament local per l'altra. Són dos blocs totalment vinculats, però la complexitat que presenta el monestir requereix aquesta distinció. Així cal constatar, encara que sigui redundat, el protagonisme del monestir de Sant Cugat com a gran institució senyorial que dirigeix en gran mesura els dissenys del seu territori circumdant en primer lloc (a grans trets el que avui és el municipi de Sant Cugat) i dels seus dominis més enllà d'aquest territori. També és interessant constatar fins a quin punt són rellevants les estructures que es creen en aquest temps, a nivell econòmic, de poblament i de territori, i que es mantindran vigents, amb matisos evidentment, fins a l'extinció del monestir i més enllà.

El coneixement del monestir ja ha generat almenys una aproximació específica anterior, elaborada per Domènec Miquel (2000) més extensa que la que segueix, però evidentment no incorpora les novetats posteriors. Resumirem aquí les diverses facetes tractades. Com a institució senyorial i com a comunitat monàstica, el monestir ofereix dues realitats aparentment contradictòries als ulls actuals, però totalment complementàries i imbricades en una societat on l'estament religiós dona cobertura i participa en la configuració de l'ordre social. La forma arquitectònica i l'expressió artística al monestir reflecteixen alhora ambdues realitats.

Abordem abans, però, un dels punts encara per resoldre: la fundació del monestir i la forma de continuïtat respecte a l'establiment tardoantic precedent. A hores d'ara es dona per certa la continuïtat en l'ocupació del lloc i en l'ús de l'església paleocristiana, si bé l'establiment d'una comunitat religiosa es vincula a l'acció organitzadora dels carolingis. Però sense noves dades documentals, ni noves dades arqueològiques, estem en punt mort respecte al moment fundacional del monestir.

En tant que institució senyorial, s'ha avançat en la identificació i l'anàlisi de les estratègies desplegades pel monestir fins esdevenir una de les principals senyories eclesiàstiques del país, tant en el context del vell ordre carolingi com en el del nou context feudal. A l'estudi pioner de Xavier Bou sobre la formació del domini vallesà el segle X cal afegir els treballs de Joan Ruiz (1999), que aprofundeix en l'acció de l'abat Odó, i de Jordi Aguelo (1998) sobre la creació d'una base territorial circumdant que passa d'alou inicial a castell termenat –el *Castrum Octavianum*– i que és l'origen del municipi actual. Més enllà d'aquest territori, Carolina Batet (1996) ha mostrat com el monestir participa en la colonització feudal de la frontera, al Penedès i l'Anoia, i Pere Benito (2003) com esprem al màxim les seves propietats a través de la regulació de l'accés a la terra i la defensa dels seus drets sobre ella en relació amb els pagesos que les conreen. I tot i així segur que encara resten un bon conjunt d'exemples i formes de domini per identificar, tant en l'ordenament jurídic (com segurament serà la creació jurídica del castell d'Octavià) com en la pràctica de la gestió dels béns, i que enllaçaran amb els procediments de les èpoques posteriors.

Són conegudes també les relacions entre l'abadia i el casal comtal i els grans llinatges nobiliars que dirigeixen el país, amb casos paradigmàtics com l'abat Odó, però on encara cal analitzar més a fons aquestes relacions. Com també les relacions tibants amb el bisbat de Barcelona, en competència continuada pel control de les esglésies parroquials i la seva influència (BAUCELLS, 2000).

La faceta del monestir com a comunitat monàstica és la més evident però segurament la més desconeguda més enllà dels trets generals sobre la vida benedictina. I això que el monestir disposa d'un document excepcional, les *Consuetudines Monasterii Sancti Cucuphatis*, un costumari monàstic entorn del 1223 que recopila, més enllà del curs litúrgic de l'any, el dia a dia dels monjos i la seva organització interna. Efrem Comte (2009) n'ha publicat la transcripció anys després d'haver-la elaborat per a la seva tesi, i Marina Miquel (2006) n'ha avançat els primers trets organitzatius, però això és tan sols un primer tast del que hauria de venir. Els treballs de Baucells (2000) i de Wei (2005) donen noves dades sobre les lluites internes entre faccions al monestir i el procés de degradació de la vida espiritual i monàstica a Sant Cugat, amb relaxació o incompliment dels preceptes de la regla de sant Benet. Sabem també més sobre el context de la Congregació Claustral Tarraconense (ZARAGOZA, 2004), a la qual pertany Sant Cugat, i que amplia la visió sobre la trajectòria de l'abadia en relació amb les xarxes monàstiques creades per reformar el monaquisme. Però continua fal-

tant aprofundir i lligar bé tots aquests fets i abordar el tema de la influència espiritual sobre la comunitat de fidels al seu entorn, una relació més subtil que es manifesta en les donacions que s'estudien des del punt de vista econòmic i també, per exemple, en els costums funeraris.

Finalment resta el monestir com a monument, una faceta ineludible donat el seu interès. L'anàlisi global del monument, entrellaçant la seva arquitectura, art i arqueologia, és una via clau de coneixement i de posada en valor del monestir. Els treballs a l'entorn d'aquesta faceta es remunten als escrits de finals del XIX i inicis del XX (Peray, Puig i Cadafalch), quan es comença a descobrir l'abadia amb ulls científics, però ens referirem ara als relativament més recents. Jordi Ambrós (1981), arquitecte a càrrec de la restauració del monestir la dècada del 1970 pel Ministerio de Cultura, va publicar per primer cop un compendi sobre la seva evolució. És encara un referent tot i que ha estat superat en molts aspectes pels estudis posteriors. El 1991 la *Catalunya Romànica* publicava el volum dedicat al Vallès, amb un extens apartat dedicat al monestir de Sant Cugat. Aquest apartat abordava art i arquitectura d'aquest període contra el seu rerefons històric oferint una rica imatge del monestir durant els segles X-XIII més enllà de l'estrictament monumental, incloent-hi també els objectes litúrgics més rellevants d'aquest període. Posteriorment *L'art gòtic a Catalunya*, l'obra continuadora de la *Catalunya Romànica*, abordava l'evolució arquitectònica del monestir durant els segles baix medievals. Un tret general ha estat un enfoc majoritàriament centrat en el que podríem dir arquitectura pura i dura (evolució dels sistemes constructius, assoliment de fites arquitectòniques, anàlisi de variants estilístiques), tot i que no ha estat l'únic enfocament. La lectura que fa Imma Lorés (1991, 2002) de la iconografia dels capitells busca la relació entre l'escultura, l'arquitectura i els usos del monestir. Cal destacar un altre fet ja repetit a altres llocs: la recerca entorn del monument ha estat la justa i necessària a remolc dels projectes de restauració arquitectònica del monestir. Sortosament la intervenció arquitectònica ha estat relativament freqüent i això ha aportat coneixement, però no en la proporció ideal. Resta també realitzar una veritable topografia monàstica de Sant Cugat, on la lectura arquitectònica, estilística i artística es relacioni del tot amb la identificació dels espais, dels usos que la comunitat monàstica en feia i del significat que tenien en el seu imaginari. A banda, per suposat, cal resoldre els dubtes encara existents sobre la configuració i l'evolució del conjunt: tenim el subsòl de l'església i de la zona posterior als absis amb un gran potencial arqueològic per explorar, desconeixem el tancament del recinte murat pel costat oest, no tenim més que dades anecdòtiques sobre el cementiri medieval, etc.

El segon bloc a considerar, el territori i el poblament local en època medieval, resta lluny del protagonisme assolit pel monestir com a objecte d'estudi. Tot i així s'han realitzat avenços importants.

Tornem a citar els estudis de Jordi Aguelo (1998) sobre l'evolució del terme de Sant Cugat, que a més de ser el de la base territorial del monestir, és també el de l'enquadrament territorial de la població que acaba esdevenint l'actual municipi de Sant Cugat. Deixant de banda el període nebulós de l'ocupació islàmica, les antigues demarcacions territorials, les vil·les, juntament amb la seva població són absorbides pel monestir, que hi imposa el seu control. Tal com s'ha dit abans, es fixen en època medieval unes estructures que persistiran fins a la fi de l'antic règim, i més enllà: una economia de base agrícola, un poblament dual amb poblament dispers puntejat de masos i poblament concentrat a la vila, una xarxa de parròquies, un ordenament jurídic que sotmet la població al monestir en l'econòmic, administratiu, espiritual i personal. Així, un dels fenòmens constatats, tot i que encara pendent de l'anàlisi que es mereix, és l'explotació agrícola del territori a través dels masos. La historiografia tradicional local feia remuntar a època moderna, o com a molt a la baixa edat mitjana, les grans masies existents avui dia. Però en realitat aquestes masies són les supervivents i les que congreguen les terres d'un centenar i escaig de petits masos que s'originen durant els segles XI i XII i que formen una xarxa força estructurada el segle XIII. La seva gestió motiva a partir d'aleshores el nombrós corpus de capbreus vinculats als diversos càrrecs monàstics que les tenien assignades, o vinculats als altres poders territorials de la zona. Aquests capbreus s'han d'acabar d'estudiar. Per altra banda, l'arqueologia tindrà aquí molt a dir per observar i caracteritzar l'evolució dels models d'assentament. L'expansió urbana de la ciutat pel costat nord els darrers anys ha anat acompanyada dels seguiments arqueològics preceptius i com a resultat s'han localitzat nous jaciments. Han estat parcialment publicats (MATAS I ROIG, 2007; ROIG I MATAS, 2011) i tractats als treballs de Jordi Roig (2013, per exemple) vinculats a la seva tesi en construcció a l'entorn del poblament alt medieval al comtat de Barcelona. Es documenten assentaments dels segles V-VIII (una de les fases del sector de Can Marcet i Can Delaire) que juntament amb les troballes a Can Cabassa i a l'entorn del monestir són de gran interès en la transició entre la tardoantiguitat i l'alta edat mitjana. Es documenten també agrupacions de sitges dels segles IX-XI (sectors de Can Fatjó dels Aurons, Can Sant Joan i darrera fase a Can Marcet), també de gran valor per conèixer les poblacions pageses a l'entorn immediat del monestir, que fins i tot podrien ser identificades amb propietats registrades a la

documentació, com potser és el cas del sector de Can Marcet, associable a priori amb l'alou de Boïgues adquirit per l'abat Odó per al monestir. Finalment, la troballa dels masos rònecs també als sectors de Can Sant Joan i Can Marcet, juntament amb la localització d'estructures medievals a les masies de la Torreblanca, Can Marcet i Can Graells, acota el perfil dels masos que formen la xarxa revelada per la documentació. Cal ressenyar igualment la recerca realitzada per Helena Kirchner (2006) per identificar els espais agraris, terres de conreu i molins dels segles X-XIII, en un interessant exercici que combina dades documentals i arqueologia del paisatge per avançar en l'estudi de les comunitats pageses i de l'acció monàstica.

Per altra banda, el fenomen del poblament concentrat i la creació de la vila de Sant Cugat és ara més conegut. Continuem desconeixent els orígens, que no hi ha dubte que estan vinculats amb el monestir amb relació a servir les seves necessitats, però que també cal inserir en la recuperació de la vida urbana i comercial a partir del segle XI, i on el mercat setmanal, la implantació del qual ha estat tractada per Mercè Andrés, hi té el seu paper. Per als segles baix medievals s'ha pogut elaborar un primer retrat de la vila a partir del capbreu del paborde major del 1402 (RODRÍGUEZ, 1996) amb dades sobre la configuració física, l'activitat econòmica i les relacions senyorials envers el monestir centralitzades en la figura del paborde major, així com el treball de Víctor Farías sobre les viles medievals a Catalunya. S'ha treballat també, tot i que en estudis encara inèdits, entorn del tema de la jurisdicció exercida pel monestir sobre la vila i terme, i sobre el desenvolupament del règim municipal seguint el camí iniciat per Muñoz Castanyer dècades enrere. En el cas de la vila, però, l'arqueologia no ha desenvolupat tot el seu potencial, malgrat les troballes al carrer Major i al carrer de Sallés. Aquestes últimes revelen un potent registre arqueològic a la part alta de la vila encara per explorar.

Finalment, arribats en aquest punt, es fa evident que 25 anys han donat els seus resultats. Però tot i així fa la impressió que la recerca en el període medieval no ha progressat tant com hauria. Apuntem a continuació els deures: avançar en la descripció dels fons documentals per facilitar la tasca dels investigadors, aprofundir en la recerca arqueològica creuant els resultats amb la recerca documental, visitar les dades objectives amb els nous enfoc i interpretacions de la historiografia, potenciar la recerca entorn del monestir com a pal de paller de la recerca local. Cal dir també que s'observa una manca de projecte o estratègia de recerca a nivell local, tant en el referent al monestir com a gran institució medieval, com pel

que fa a la població local, a excepció de comptades accions com les vinculades a l'exposició permanent al monestir (2003-2008). I això ho hauríem de canviar.

BIBLIOGRAFIA

- ADELL GISBERT, Joan Albert (2002). «El monestir de Sant Cugat del Vallès», dins PLADEVALL FONT, Antoni [publ.]. *L'art gòtic a Catalunya*, vol. 1. Barcelona.
- AGUELO MAS, Jordi (1998). «El terme d'Octavià (segles X-XIII): d'alou monàstic a terme castral». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 12. GEL.
- AMBRÓS I MONSONÍS, Jordi (1984). *El Monestir de Sant Cugat del Vallès*. Oikos-Tau. Vilassar.
- ARTIGUES I CONESA, Pere Lluís; BLASCO I ARANSANZ, Mònica; RIU-BARRERA, Eduard; SARDÀ I VILARDAGA, Maria (1997). «Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d'Octavià (1993-1994)». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 10. GEL.
- BATET I COMPANYY, Carolina (1996). *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La Marca de Barcelona als segles X-XI*. Institut d'Estudis Penedesencs, Vilafranca del Penedès.
- BAUCELLS I REIG, Josep (2000). «Les relacions, adés amicals, adés discordants, entre el monestir de Sant Cugat del Vallès i la seu episcopal de Barcelona al llarg de la història». *Analecta Sacra Tarraconensis* [Tarragona], vol. 73, p. 5-62.
- BENITO MONCLÚS, Pere (2003). *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. Barcelona, Institució Milà i Fontanals - Consell Superior d'Investigacions Científiques [sèrie Anejos del Anuario de Estudios Medievales, núm. 51], 831 p. [edició tesi doctoral].
- CASAS, J.; MIQUEL, D.; RODRÍGUEZ, A.; GIMÉNEZ, F. (2016). «Un primer balanç dels fons arxivístics amb documentació sancugatenca». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 48-49, p. 79-142. GEL.
- COMTE, Efreem E. (2009). *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès*. Estudi introductori i transcripció a cura d'Efreem E. Compte. Barcelona, IEC.
- DA (1991). «Monestir de Sant Cugat», dins *Catalunya Romànica*, vol. XVIII. *El Vallès Occidental. El Vallès Oriental*. ECSA, Barcelona.
- FARÍAS ZURITA, Víctor (2009). *El mas i la vila a la Catalunya medieval*. Universitat de València.
- FOJ ALVIRA, Gemma (1992). «Baixa Edat Mitjana». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 1, p. 23-24. GEL.
- KIRCHNER GRANELL, Helena (2006). «Espais agraris en el terme del monestir de Sant Cugat (segles X-XIII)». *Arqueologia medieval* [Barcelona], núm. 2. ACRAM.
- LORÉS, Imma (2002). «La vida en el claustre: iconografia monàstica als capitells de Sant Cugat del Vallès i el Costumari del monestir». *Butlletí MNAC* [Barcelona], núm. 6.
- MATAS PAREJA, Òscar; ROIG BUXÓ, Jordi (2007). «Intervenció arqueològica al paratge de Can Fatjó dels Aurons (Sant Cugat del Vallès, Cerdanyola del Vallès): evolució d'un mas medieval i modern», dins *Actes del III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sabadell, del 18 al 21 de maig de 2006*, vol. 2, p. 770-779. Ajuntament de Sabadell, ACRAM. Sabadell.
- MIQUEL SERRA, Domènec (2000). «Aproximació a la història del monestir de Sant Cugat», dins SANS I TRAVÉ, Josep Maria; ROCA I RODRÍGUEZ, Encarna [coord.]. *XLII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos (Sant Cugat del Vallès, 23, 24 i 25 d'octubre de 1998)*. Arxiu Nacional de Catalunya.
- MIQUEL VIVES, Marina (2006). «A l'ombra del monestir. Sant Cugat en època medieval», dins BARDAVIO, A. et alii. *Història de Sant Cugat*. Museu de Sant Cugat i Editorial Cossetània.
- PANCORBO, Ainhoa (2007). *Memòria de les excavacions arqueològiques realitzades al monestir de Sant Cugat*. Treball inèdit.
- RODRÍGUEZ LÁZARO, Alba (1992). «Alta Edat Mitjana». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 1, p. 21-22. GEL.
- (1996). «La vila de Sant Cugat del Vallès a l'època baix medieval». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 9, p. 51-64. GEL.
- ROIG BUXÓ, Jordi (2013). «Silos, poblados e iglesias: almacenaje y rentas en época visigoda y alto medieval en Cataluña (siglos VI al XI)», dins VIGIL-ESCALERA, Alfonso; BIANCHI, Giovanna; QUIRÓS, Juan Antonio (ed.). *Horrea, barns and silos. Storage and incomes in early medieval Europe*. Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.

ROIG, Jordi; MATAS, Òscar (2011). «La intervenció arqueològica a Can Sant Joan Sud-Est 2008-2009 (Sant Cugat del Vallès): un vilatge alt medieval del segle IX-X i les restes d'un mas abandonat al segle XIV», dins *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2010*, vol. 1, p. 511-526. Ajuntament de Tarragona, ACRAM. Tarragona.

RUIZ, Joan (1999). «La construcció del sòl patrimonial del monestir de Sant Cugat del Vallès (980-1010)». *Gausac* [Sant Cugat del Vallès], núm. 14, p. 13-42. GEL.

SALRACH, Josep Maria (1992). «Formació, organització i defensa dels dominis de Sant Cugat en els segles X-XII». *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 13. <https://www.raco.cat/index.php/ActaHistorica/article/view/193844/288008>

(2000). «“Multa placita et contenciones”. Conflictos de los siglos X-XII en el Cartulario de Sant Cugat del Vallès», dins AGUADÉ NIETO, S.; PÉREZ, J. *Les origines de la féodalité*, p. 197-228. Casa de Velázquez. Madrid.

<https://books.openedition.org/cvz/2215>

SANS I TRAVÉ, Josep Maria; ROCA I RODRÍGUEZ, Encarna [coord.] (2000). *XLII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos (Sant Cugat del Vallès, 23, 24 i 25 d'octubre de 1998)*. Arxiu Nacional de Catalunya.

WEI, John (2005). «Two letters of Honorius III to Catalonia». *Ausa*, XXII, 155, p. 83-92. Patronat d'Estudis Osonencs, Vic.

ZARAGOZA PASCUAL, Ernest (2004). *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense i Cesa-raugustana (1215-1835)*. PAMSA.